

Вікторія Венгерська
(м. Житомир)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ СПРАВИ НА ВОЛИНІ НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У період із першої російської революції 1905-1907 рр. до початку Першої світової війни політичні та економічні проблеми Російської імперії накладалися на нерозв'язані національні питання, які давалися взнаки та проявлялись у прагненні представників різних етносів до структурування та інституалізації. Американський дослідник німецького походження М. фон Хаген зазначав, що революція 1905 р. окреслила початок процесу формування політичної нації, а період між 1905 р. та війною приніс безліч уявних альтернатив старому режимові у вигляді нових принципів класу, національності, федералізму та різних пан-рухів.

Саме на окреслений час припадає "пік" національного партійного будівництва, активного створення чисельних громадських організацій, культурницьких структур, молодіжних, спортивних та інших громадських об'єднань. Збільшення кількості подібних осередків в арифметичній прогресії засвідчувало існування відповідної ідентифікації та прагнення відстоювати свої специфічно національні інтереси. Волинь у цьому сенсі не лишалась осторонь. У період з 4 березня 1906 р. до 1911 р. було зареєстровано значну кількість організацій, серед яких 22 польських товариства, 33 "руських", єврейських - 45. Похвалитися подібною чисельністю не могли лише українці. За цей час у легальних межах почала діяти лише "Просвіта". Але діяльність і цієї єдиної організації, культурницької за змістом, не давала спокою владі. Саме волинська "Просвіта" проіснувала найкоротший термін порівняно з іншими подібними осередками в Україні. Її було засновано в 1907 р., а вже в квітні 1912 р., за рішенням генерал-губернатора, діяльність житомирської "Просвіти" було заборонено. Щодо функціонування подібних організацій в інших українських регіонах, то до їх закриття "доклали руку" безпосередньо напередодні війни представники російських націоналістичних кіл. У березні 1914 р. Міністерство внутрішніх справ розіслало до губернських жандармських управлінь інформацію про рішення загальних зборів членів Всеросійського націоналістичного союзу щодо так званої "мазепинської загрози". Саме таким чином ще з початку революції 1905 р. офіційні кола імперії почали іменувати будь-які прояви українського руху, незважаючи на

ідеологічні відмінності та політичні вподобання. "Союзники" ("Союз руського народу"), як називали їх українські діячі, наполягали на тому, що український рух ставить на меті політичне завдання - відділити від Росії найбагатшу її область (так називали Україну). "Під виглядом видання газет та журналів, облаштування клубів, товариств, кооперативів та іншого працює над знищенням у широких народних прошарках російського національного почуття". Подібна аргументація стала приводом для звернення до відповідних державних інстанцій із вимогою припинити "руйнуючу протидержавну роботу так званих "Просвіт" та інших мазепинських організацій".

Загальновідомим фактом є активізація в окреслений період кооперативного руху та його роль у процесі національного будівництва. Представники російської влади усвідомлювали важливість та впливовість економічного чинника в процесі навернення в "російство" місцевого населення. Тому тривалий час на Волині кооперативний рух контролювали члени російських шовіністичних організацій. У 1910 р. відбувся перший з'їзд кооператорів Волині в м. Рівне. Під час його проведення вирішальну роль у прийнятті рішень відігравали представники "Союзу руського народу". Як засвідчують матеріали, найбільш популярного і (що важливо!) легального українського видання цього періоду - газети "Рада" - уже на середину 1913 р. ситуація докорінним чином змінилась. У червні в Житомирі відбувся черговий з'їзд кооператорів. Окремі виступи на цьому зібранні викликали особливе незадоволення з боку волинських чорносотенців. Насамперед це стосувалося заклику представника Київського союзу кредитних товариств спілкуватись українською, оскільки "московська" мова є чужою. По-друге, було прийнято резолюцію щодо приєднання до побажання всеросійського кооперативного з'їзду, щоб інструкторську допомогу в кредитних кооперативах вели українською мовою. Подібні рішення представниками російської організації були класифіковані як крамольні, масонські та сепаратистські.

Питання використання української мови та визнання за нею офіційного статусу залишалось традиційним "каменем спотикання". Народна освіта не могла піднятися на належний рівень без його позитивного розв'язання. Ситуація на Волині погіршувалася (як і загалом у більшості українських губерній) низьким рівнем фінансування саме народної освіти, навіть без акцентування уваги на мовному питанні. Так, в одному з повітових міст Волинської губернії - Овручі - міська влада протягом 1910-1911 рр. не виділяла жодної копійки на народну освіту. У Новоград-Волинському, який мав міський річний бюджет у розмірі 65 тис. руб., на освіту виділялося лише від 500 до 1000 руб. на рік! Зрозуміло, що такий розмір фінансування не міг сприяти значному покращенню як мовної, так і освітньої справи.

У цей час не припинялася діяльність національних політичних партій, переважна більшість яких діяла за межами легального поля. Так історично склалося, що з початку ХХ ст. особливого поширення набирають партії соціал-демократичного спрямування. Після розколу першої на території Наддніпрянщини української політичної сили - РУПу - утворились дві нові партії - УСДРП та українська соціал-демократична "Спілка". В умовах розпочатих репресій з приходом до влади прем'єра П. Столипіна друковані органи більшості політичних партій видавали за кордоном. Українські не складали винятку. У часописі "Голос соціал-демократії" №12 за 1909 р. наведено інформацію про проведення обласної конференції "Спілки" на Волині та здійснення своєї рідної ревізійної інспекції представниками її центрального комітету. Результатом цієї поїздки стало підтвердження факту відсутності будь-яких зв'язків між представниками різних місцевих осередків. З'ясувалося, що у Волинській губернії функціонувало лише дві організації - Новоград-Волинська та Житомирська, причому в Новоград-Волинському роботу здійснювали тільки серед солдатів. Усього в Житомирі функціонували 4 гуртки: 2 в залізничному районі, 1 - у міському та 1 - у заводському. Зазначено, що соціал-демократичні групи існували в семінарії, фельдшерському училищі та гімназіях. Їх діяльність зводилася до проведення зборів, на яких читали доповіді, реферати, іноді розповсюджували легальні друковані видання. Головний комітет "Спілки" долучався до формування популярної бібліотеки.

У газеті "Правда", яка деякий час була друкованим органом "Спілки" та видавалася на території Австрійської імперії, спочатку в Чернівцях, пізніше у Львові, у номері від 23 грудня 1911 р. було вміщено "Відкритий лист до товаришів" за підписом "Провінційне бюро Українського союзу "Спілка". Центральний комітет "Спілки" мав наміри увійти на правах обласного підрозділу до складу РСДРП. У листі містився заклик до представників усіх українських партійних осередків об'єднатись. Ініціаторами об'єднання, як зазначено, виступили "окремі партійні робітники Волинського району". "Поновлення партійних осередків зі старих соціал-демократичних елементів... - без відмінностей фракцій та ідейних течій - такий перший крок, до якого закликає товаришів Провінційне бюро українського союзу "Спілка" РСДРП". Як відомо, подібні заклики та звернення не дали очікуваних результатів, а з початком війни найбільш активні представники Спілки опинилися за кордоном, де стали причетні до створення СВУ.

Таким чином, можемо констатувати, що напередодні війни, власне як і на початку ХІХ ст., Волинь не була потужним українським центром у сенсі рівня розвитку українського руху. У регіоні, як і раніше, домінували польські та єврейські громадські, економічні структури, які з початку ХХ ст.

були посилені російськими націоналістично-монархічними організаціями. В органах місцевого самоврядування здебільшого також були представлені польські та російські купці, підприємці та чиновники.